

## ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУ «ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ» ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

*Стаття присвячена визначенню поняття «європеїзація», її аспектів, концепцій, дефініцій та вимірів.*

**Ключові слова:** європеїзація, конвергенція, гармонізація, політична інтеграція, інтеграційні процеси, інституції Європейського Союзу, національна політика.

*Статья посвящена определению понятия «европеизация», ее аспектов, концепций, дефиниций и измерений..*

**Ключевые слова:** европеизация, конвергенция, гармонизация, политическая интеграция, интеграционные процессы, институции Европейского Союза, национальная политика.

*The article is devoted to the definition of «Europeanization» of its aspects, concepts, definitions and measurements.*

**Key words:** Europeanization, convergence, harmonization, political integration, integration processes, institutions of the European Union, the national policy.

Сьогодні концепція європеїзації є дуже популярною серед дослідників європейської інтеграції, які, незважаючи на існуючі теоретичні розбіжності стосовно того, що власне вважати європеїзацією, звідки вона походить та як впливає на політичну систему і суспільне життя, застосовують її переважно для осмислення та аналізу змін у внутрішній політиці тієї чи іншої держави, спричинених процесом європейської інтеграції.

Європеїзація є однією з найпопулярніших тем європейського наукового простору. Інтерес до неї, звичайно, пов'язаний з поглибленням інтеграційних процесів у межах Євросоюзу та перетворенням його з об'єднання держав на наднаціональне утворення, що є самостійним актором і суб'єктом міжнародних відносин. Пильну увагу цій проблемі приділили, зокрема, такі європейські та американські вчені, як Фоссум Д. Е., Русконі Г. Е., Пфетч Ф., Коувеліотіс К., Фатчс Е., Наут Р., Маурітіс ван дер Він А., Барнетт К., Фейвел А., Васіка Г., Луна-Арокас Р., Джеромі В., Вайлант Г., Ворд К., Янг К., Лайт Д., Ольсен Д. П., Біфулко М., Бейч І. та інші [1, с. 61].

Поняття «Європеїзація» стало відомим завдяки аналізу інституційної динаміки Європейського Союзу і його впливу на національні політики, у тому числі політику старих членів Євросоюзу і політику тих держав, які нещодавно приєдналися [2].

Мабуть найпершу дефініцію цього феномену дав у 1994 році Роберт Ладрех (Robert Ladrech) «поступовий процес, який переорієнтовує напрям та форми (внутрішніх) політик до того рівня, коли

європейська політична та економічна динаміка стає частиною організаційної (конструктивної) логіки національної політики та її утворення» [3]. Бозель (Borzal) (1999) детальніше зупинився на «проникаючій» властивості європеїзації і процесах, завдяки яким: «внутрішні політики все більше залежать від європейського формування політики», в той час як Балмер (Wißmer) і Бах (Bach) (2000) розглядають європеїзацію як «вплив європейських інтеграційних процесів на національний рівень і, особливо, на національну систему органів управління». Останнє визначення відображає точку зору, згідно з якою європеїзація – це особливе поняття, ототожене з впливом політичного процесу (тобто, європейської інтеграції) і впливом на системи управління. Визначення Ладреха і Бозеля зосереджене винятково на позиції Європейського Союзу, в той час як визначення Балмера і Баха – проводить паралель між вибором, запропонованим країнам, які прагнуть інтегруватися до Європейського Союзу, і процесами, визначеними Європейським Союзом, для ухвалення низки правил, норм, інституційних структур, ідей, значень, інтересів. Радаеллі (Radaelli) (2000) схвалює такі багатовимірні властивості і дає визначення європеїзації як «сукупності процесів, завдяки яким політична, соціальна і економічна динаміка Європейського Союзу стає частиною логіки внутрішнього дискурсу, ідентичності, політичних структур і державних політик». Вільна енциклопедія «Вікіпедія» дає наступне визначення поняттю «європеїзація» – (англ.

Europeanisation або Europeanization) як концептуальна модель європейських штудій (науки про походження, становлення, розвиток і т. д. ЄС) з'явилася у середині 90-х років минулого століття, коли були застосовані перші спроби проаналізувати вплив європейської інтеграції на інституції (державні установи) та політику країн членів ЄС та кандидатів (на членство) [4].

На початку 90-х рр. поняття «європеїзації» мало значно більший обсяг ніж сьогодні й містило щонайменше чотири аспекти:

1) відновлення європейських інститутів і традицій після десятиліть деєвропеїзації;

2) конкретний процес вступу в ЄС та поява структурної сумісності з його інститутами та правовою системою;

3) розвиток регіонального співробітництва та інтеграції в межах загального процесу європейської інтеграції;

4) фундаментальна трансформація громадянського суспільства, політичної культури й моделей поведінки, тобто запровадження демократичних традицій та цінностей.

Відповідно європеїзацію можна визначити як зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя держав-членів або держав-кандидатів під впливом процесу європейської інтеграції. Спираючись на це широке визначення, європейські дослідники дали більш вузьку дефініцію європеїзації, визначивши її як процес формування, поширення та інституціоналізації формальних та неформальних правил, процедур, парадигм політики, стилів, способів дії, спільних переконань і норм, які спершу були визначені та затверджені під час прийняття рішень в ЄС, а згодом інкорпоровані в логіку внутрішніх дискурсів, особливих рис, політичних структур та напрямів державної політики держав-членів. Хоча дане визначення і не є остаточним, саме воно підкреслює важливість аналізу змін не лише на виході політичної системи, тобто в державній політиці, але й у базових структурах та нормах [5].

Найбільші світочі європейської аналітичної думки досі не визначили єдиного терміна, який пояснив би, що таке «європеїзація». Одні поважні експерти зі Старого Світу стверджують, що йдеться тут передусім про виконання реформ, які дали б право країні сміливо вступати в Євросоюз. Інші підказують, що європеїзація – це радше процес, коли всі в країні – від політиків до офіціантів – дотримуються певних прийнятих стандартів, ще хтось вважає, що європеїзація – це європейська відповідь глобалізації. Дехто звучує поняття і каже, що це розвиток інституцій, аналогічних тим, які, знову ж таки, існують в Європейському Союзі. І, нарешті, європеїзацією називають реконструкцію ідентичності, тобто акцент робиться на культурних та історичних питаннях. Звісно, всі ці уявлення про «європеїзацію» не суперечать, а доповнюють одне одного. З іншого боку, всі вони є і невід'ємними частинами європейської інтеграції [8].

Кнілл (Knill) [11] і Лемкал (Lehmkuhl) [12] виділяють три механізми, які керують і впливають на узгоджений порядок за умов європеїзації та інтеграції до Європейського Союзу:

1) перший механізм – Позитивна інтеграція – включає нав'язування моделі з обмеженою свободою вибору на загальнонаціональному рівні, у тому числі зразки/шаблони політики з метою досягнення цілей корекції ринку. Механізм носить примусовий характер і ґрунтується на засадах європейського права; передбачається що механізм буде запроваджуватися в країнах, які прагнуть інтеграції до Європейського Союзу;

2) другий механізм – Негативна інтеграція – використовує шаблони політики в певних секторах і має на меті інтеграцію на внутрішній ринок. Правові заходи пояснюють вимоги політики. Проте, регуляторне втручання є меншим, ніж при позитивній інтеграції;

3) третій механізм – Координація політичних пропозицій – використовує м'які заходи, при яких можливість Європейського Союзу використати примусові методи послаблена. Координація пропонування ідей щодо політики стосується зміни переконань і сподівань суб'єктів внутрішньої політики, хоча система когнітивної (пізнавальної) логіки, коли знання з політики, адміністративного клімату, установ та ідей зібрані в одній системі (минулій або існуючій), використовуються при формулюванні, в адміністративному кліматі і установах в іншому місці і в інший час [6].

Процес європеїзації сучасного суспільства – це модерні динамічні процеси, в яких задіяні внутрішні інституції та інституції Європейського Союзу, і де, з часом, очікуються зміни в політиці, пріоритетах та спрямованості. Процес інтеграції в ЄС для кожної додаткової країни все більш ускладнюється. Не лише тому, що змінився закон, змін зазнав і Спільний ринок, змінилися орієнтири, пов'язані з впровадженням національних планів щодо адаптації [NAP/іпс] та національних планів дій щодо зайнятості [NAP/EmpI], і широке застосування «Відкритого методу координації [ОМС]», тощо [7].

Для кращого розуміння процесу європеїзації доцільно розглянути його виміри, виділені за критерієм об'єкта змін. Дослідники виділяють щонайменше п'ять можливих вимірів цього процесу:

1) *Зміна зовнішніх кордонів.* Європеїзація у цьому вимірі стосується територіального розширення системи європейського врядування та ступеня перетворення Європейського континенту на єдиний політичний простір. Наприклад, європеїзація відбувається тоді, коли ЄС розширює свої зовнішні кордони за рахунок прийняття нових членів.

2) *Розбудова інститутів управління на рівні ЄС.* Європеїзація у такому вимірі означає розбудову центру прийняття політичних рішень, який би був спроможний до колективної дії, а також забезпечував певний ступінь політичної координації та згуртованості. Легітимні інститути й відповідна нормативно-правова база посилюють спроможність

органів влади до прийняття та імплементації обов'язкових рішень, а також накладення санкцій за їх невиконання.

3) *Поширення впливу інститутів ЄС на національні та субнаціональні регіональні й місцеві системи управління.* Європеїзація тут полягає у розподілі повноважень та відповідальності між різними рівнями управління. Всі багаторівневі системи управління потребують пошуку та встановлення балансу між єдністю та багатоманітністю, координацією з центру і місцевою автономією. Отже, цей вимір європеїзації означає адаптацію національних та субнаціональних систем управління до центру прийняття політичних рішень (інститутів) і законодавства ЄС.

4) *«Експорт» типових і характерних для ЄС форм політичної організації та врядування за межі Спільноти.* У цьому контексті європеїзація стосується відносин із третіми країнами, їх інститутами та гравцями, а також місця і ролі ЄС у світі. З огляду на це, європеїзація означає формування позитивного «експортно-імпортного» балансу з третіми країнами, оскільки вони більше беруть від ЄС, ніж навпаки, а рішення ЄС мають більший вплив на міжнародній арені.

5) *Політичний проект, націлений на об'єднання та політичне зміцнення Європи.* Ступінь перетворення Європи на сильну та згуртовану політичну одиницю залежить як від територіального простору, розбудови інститутів і законодавства ЄС та внутрішньої адаптації до них, так і від того, наскільки події, що відбуваються на Європейському континенті, впливають на події та політичні системи за його межами. Однак складність такого політичного об'єднання, на думку експертів, полягає у відсутності необхідної кореляції між вищезазначеними чотирма вимірами європеїзації, а також між кожним з них та політично міцною Європою.

На думку дослідників, різні концепції процесу європеїзації більше доповнюють, ніж виключають одна одну. Вони стосуються різних, але пов'язаних явищ. Динаміка європеїзації може бути осмисленою на основі обмеженої групи звичайних процесів змін, які є взаємодоповнючими й добре відомими в інших системах управління [5].

У науковій практиці сам термін «європеїзація» вживається для означення сфери досліджень європейської проблематики, а якщо точніше, то для окреслення впливу ЄС на політичну систему, політичну діяльність і державний устрій країн на національному рівні. Цим поняттям користуються для пояснення процесів вироблення, поширення й інституалізації формальних і неформальних правил та процедур європейської публічної політики, яка спочатку формується на наднаціональному рівні, а потім інтегрується в національні політичні структури. Європеїзація свідчить саме про наявність процесів інституалізації нової системи [10].

Процес європеїзації не слід плутати з конвергенцією, гармонізацією або політичною інтеграцією. Річ у тому, що *конвергенція*, тобто

наближення політичних, економічних та адміністративних систем держав-членів, може бути наслідком європейської інтеграції, але вона не є синонімом європеїзації, оскільки це більш широкий і системний процес. Так, може відбуватися конвергенція, скажімо, монетарних політик держав-учасниць Економічного і монетарного союзу, результатом якої буде їх відхід від кейнсіанської моделі й наближення до монетарної. Більше того, політичні режими держав-членів можуть перебувати у процесі конвергенції, як це відбувається, наприклад, у сфері політики громадянства, проте не внаслідок ініціативи Брюсселя, а як відповідь на внутрішні потреби.

*Гармонізація* національних політик часто розглядається як важлива мета європейської інтеграції, однак емпіричні дослідження свідчать про те, що європеїзація часто проявляється в диференційному впливі вимог ЄС на напрями політики держав-членів. Директиви ЄС, які, як відомо, є інструментами гармонізації, в дійсності часто залишають досить багато простору для національної багатоманітності.

Нарешті, розуміння причин та мотивів делегування державами-членами частки свого суверенітету, тобто те що ми називаємо інтеграцією, зовсім не рівнозначне розумінню специфічної динаміки та неочікуваних наслідків процесу політичної інтеграції на національному рівні. Європеїзація має безпосереднє відношення до зворотного зв'язку процесу європейської інтеграції.

Учені також застерігають від розгляду концепції європеїзації лише в контексті інтеграційних процесів, що відбуваються в ЄС, та зосередженні уваги дослідників лише на вимогах, правилах і нормах, які надходять з Брюсселя (з'явився навіть термін «ЄС-зація»).

По-перше, на думку деяких експертів, процес європеїзації є ширшим за суто європейську інтеграцію. Хоча діяльність таких європейських організацій як Європейська зона вільної торгівлі (EFTA) в економічній сфері, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері міжнародних відносин, а також Рада Європи у сфері захисту прав людини, часто перетинається та навіть збігається з діяльністю ЄС не тільки організаційно, але й на рівні ідентичності (ЄС і Рада Європи, наприклад, мають однаковий прапор та гімн), вони мають власні історичні корені та свої інститути.

По-друге, застосування концепції європеїзації не лише для дослідження впливу ЄС дозволяє аналізувати також вплив відповідних процесів, у тому числі й регіональної інтеграції, що відбуваються на всьому європейському континенті. Для того щоб зрозуміти вплив європейської інтеграції на системи державного управління держав-членів, не так уже й важливо знати чинники делегування повноважень інститутам ЄС (національні, транснаціональні чи наднаціональні). Для зацікавлених гравців та інститутів держав-членів важливо знати й розуміти, як делегування повноважень на рівень

ЄС впливає на результати політики на національному рівні [5].

Ще на початку поточного року кандидат на посаду Президента, прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко зазначила, що «...об'єднавчою ідеєю України мусить стати європеїзація держави». Про це йшлося у розміщеному на офіційному сайті Тимошенко її вітанні з нагоди свята Водохреща. «В цей святий день я стверджую, що Україна стане красивою, сильною та справедливою європейською державою. Саме так я визначаю місію, роль і, водночас, – об'єднавчу ідею для всієї України» [9]. Як бачимо, до процесу європеїзації політики закликають та звертаються, хоча в даному випадку перед виборами Президента України.

Однак, наведені визначення сформульовані поза політичним середовищем України і вони сформульовані раніше від Європейської політики сусідства і Плану дій Україна – ЄС. Визначення, також, не враховують взаємодію між нещодавніми геополітичними подіями і попереднє членство країн з перехідною економікою, таких як Україна, у Раді Європи. Отже, в контексті України поняття «європеїзація» повинно бути ширшим, ніж вищенаведені визначення.

Зосередивши увагу на питаннях політики у сфері соціальних послуг сучасного суспільства, можна дати таке визначення поняттю «європеїзація» – це побудова, поширення і інсти-

туціоналізація офіційних і неофіційних правил, процедур, політичних стилів і спільних вигод та норм, які вперше були визначені консолідовані в процесах Європейського Союзу та Ради Європи, а потім включені в логіку українських внутрішніх політичних структур і державної політики на шляху інтеграції України до Європейського Союзу. Таке визначення європеїзації видається більш прийнятним, оскільки воно враховує той факт, що інтеграція до Європейського Союзу – це інтерактивний процес, у якому Уряд України, втілюючи європейський вибір, не лише отримує мотивації і політичні директиви Європейського Союзу, але й бере участь у створенні переговорного порядку, коли інтеграція до Євросоюзу визначає внутрішні політики і політичне життя посткомуністичних держав. У рамках цього узгодженого порядку Урядові Україні необхідно спроектувати свої інтереси у такий спосіб, щоб визначити траєкторію інтеграції, і задовольнити національні інтереси в рамках Плану дій Україна – ЄС і попереднього членства в Раді Європи [7]. У контексті дослідження структурних перешкод у процесах євроінтеграції України європеїзація виокремлюється нами як самостійний процес, у котрому політика ЄС виступає як певна політична модель, що засвідчує ступінь демократизації держави незалежно від перспектив набуття нею членства цієї організації.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Пелагеша В. Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації / В. Пелагеша // Стратегічні пріоритети – 2008. – № 3. – С. 61.
2. Bulmer, S. And Burch, M. (2000) The «Europeanisation» of Central Government: the UK and Germany in historical institutional perspective in Aspinwall, M. and Scheider, J. (eds): The Rules of Integration, Manchester University Press, Manchester.
3. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France, in: Journal of Common Market Studies 32/1, 1994.
4. Визначення європеїзації. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>.
5. Рудік О. Європеїзація як процес та предмет досліджень. / О. Рудік // Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції. Матеріали науково-практичної конференції 17 грудня 2009 року., м. Дніпропетровськ.
6. Dolowitz, D., and Marsh, D. (2000) Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. Governance. Vol. 13 (1). – pp. 5–24.
7. Беца І. Шереметьєва Л. Основи поняття «європеїзація» та його сенс у сучасному суспільстві. / І. Беца, Л. Шереметьєва // Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції. Матеріали науково-практичної конференції 17 грудня 2009 року., м. Дніпропетровськ.
8. Гетьманчук А. Вітринна європеїзація. / А. Гетьманчук // Міжнародний центр перспективних досліджень. Європейські акценти. – 2009. – № 1. – 4 вересня.
9. Тимошенко Ю. Об'єднавчою ідеєю України мусить стати європеїзація держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1037731>.
10. Ситник С. Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління [Електронний ресурс] / С. Ситник. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1686/>
11. Knill, C., and Lenschow, A., (2001) Adjusting to EU Regulatory Policy: Change and Persistence of Domestic Administrations in Caporaso, J., Cowles M., Risse, T. Transforming Europe: Europeanisation and Domestic Change, Cornell University Press, Ithaca.
12. Lehmkuhl, D.; (2000) «Under Stress: «Europeanisation» and Trade Associations in Member States, European Integration online Papers» (EIoP) Vol. 4(14).

Рецензенти: Багмет М. О., д.і.н, професор;  
Сорока С. В., к.політ.н., доцент.

© Міхель Д. О., 2011

Стаття надійшла до редколегії 25.03.2011 р.